

Vincenc Špírek, zapomenutý génius z Bubovic

Vincenc Špírek, a forgotten genius from Bubovice

Michal Hejna¹

Abstract

Czech smelting engineer Vincenc Špírek (Vincenzo Spirek) is one of the numerous Czech scientists and engineers who are almost unknown in the Czech Republic but famous abroad. Vincenc Špírek was born at Bubovice in 1852. After his graduation from the Mining Academy in Příbram he started his career in Herzegovina. In 1879 he came as a smelter engineer to the mercury mine in Idrija, Slovenia, where he, in collaboration with mining councillor Joseph Čermák, developed a brand new type of furnace called the Čermák-Špírek (Cermak-Spirek) furnace. This furnace was used in almost all mercury mines in the world for the next few decades. After Joseph Čermák retired, Vincenc Špírek became the new mining councillor in Idrija. Vincenc Špírek died in 1907 and is buried in Siela, Italy.

Dne 3. října 2017 uplynulo 110 od úmrtí významného českého geologa a báňského a hutního odborníka Vincence Špírka. Vincenc Špírek se narodil 28. srpna 1852 v Bubovicích, a zatímco Ottův slovník naučný mu v roce 1906 věnuje půl strany a v kronice Bubovic je ve 20. letech 20. století uváděn spolu s továrníkem Václavem Kusým jako významný rodák, v Malé Československé encyklopedii z roku 1987 už jeho jméno nenajdeme. Dodnes dokonce nemá ani svoje heslo na Wikipedii. Zatímco v Čechách je tedy dnes téměř neznámý, ve slovinské Idriji najdeme v tamním muzeu jeho podobiznu mezi nejvýznamnějšími osobnostmi spjatými s Idrijským krajem. Vincenc Špírek se tak řadí mezi české osobnosti, které dosáhly za hranicemi země většího vzhlasu než ve své domovině.

V Ottově slovníku naučném najdeme o počátcích odborné kariéry Vincence Špírka stručnou zmínku: „Vystudovav českou techniku v Praze, vstoupil na hornickou akademii v Příbrami. R. 1878 účastnil se jako důstojník okupace v Hercegovině a zároveň dobýval uhlí v sev. díle Mostaru. R. 1879 až 1881 působil v Celi při stavbě Siemensových pecí na dobývání zinku, načež pracoval u Čermáka v Idriji.“

Právě spolupráce Vincence Špírka s dalším absolventem báňské akademie v Příbrami, báňským radou Josefem Čermákem, přinesla oběma světovou proslulost. Idrija byla v té době společně se španělským Almadenem nejvýznamnějším světovým producentem rtuti a druhá polovina 19. století zde představovala jedno z technicky nejrevolučnějších období.

V Idriji bylo objeveno velké ložisko rtuti koncem 15. století, což byla z historického hlediska pro rtuť ideální doba. Vzhledem k tomu, že rtuť byla využívána hlavně při úpravě zlata a stříbra v nových španělských koloniích v Jižní Americe, stala se v průběhu 16. století významnou komoditou. Proto převzal v roce 1575 těžbu pod svou kontrolu král a až do konce první světové války patřily idrijské doly k nevyhnutelnějším královským a později císařským podnikům (ZORN et al. 2015).

Rtuť se zde nacházela buď ryzí, nebo častěji ve formě rudy zvané cinabarit, což je chemicky sulfid rtuťnatý. Z cinabaritu se rtuť uvolňovala tzv. pražením, kdy za vysokých teplot reaguje síra s kyslíkem za vzniku oxidu siřičitého a zůstává čistá rtuť, které se po překonání bodu varu rtuti mění na páru, která je odváděna pryč a posléze na určeném místě kondenzací opět zkapaľněna. Úprava rtuti proděla-

la během staletí mnoho změn od primitivních mlířů ke stále efektivnějším pecím. V době, kdy přišel do Idrije Vincenc Špírek, bylo zde v provozu sedm cyklických tzv. Leithnerových pecí, postavených v roce 1785. Výpál v každé z nich trval 4 dny a chladnutí pece dalších 6 dní. V rámci tohoto desetidenního cyklu bylo v jedné peci šachtě možné vypálit 20 t rudy. Použit bylo možné rudu o kovnatosti 5–10 % a výtěžnost byla 75 %.

Ještě před příchodem Josefa Čermáka a Vincence Špírka působil v Idriji jako vedoucí hutního provozu první z významných absolventů příbramské báňské akademie Adolf Exeli, k jehož největším úspěchům patřila v roce 1872 úprava Leithnerovy pece, která dovolila nepřetržitý výpál a zvýšila tak denní produkci zpracování rudy na 6–16 t. V pecích bylo navíc možno využít rudu o kovnatosti 2 %.

Báňský rada Josef Čermák měl už před příchodem Vincence Špírka do Idrije v hlavě myšlenku nového typu pece, ale teprve spojení se Špírkovým technickým nadáním dovedlo jeho nápad k realizaci. Vincenc Špírek Čermákův nápad doplnil o výpočty, rozkreslil jednotlivé části pece, vypracoval rozpočet na výstavbu pece a následně vedl její výstavbu. První tzv. Čermák-Špírkova stříšková pec byla uvedena do provozu v roce 1886 a dovolovala zpracovat 110 t rudy denně. Navíc bylo možné využívat rudu o kovnatosti 0,3–0,7 % Hg s výtěžností 80–92 %.

Slavnostní zprovoznění pece bylo jednou z posledních akcí Josefa Čermáka ve funkci báňského rady a ve funkci ho nahradil Vincenc Špírek. Ten byl okamžitě pověřen stavbou dalších dvou pecí, během nichž provedl další technická vylepšení. V roce 1890 vystoupil Vincenc Špírek ze státní služby a přijal místo ředitele rtuťových dolů u Monte Amiata v Itálii. Zde se projevil také jako geolog, když prokázal hydrotermální způsob vzniku ložiska a na základě těchto nových poznatků změnil systém těžby. Kromě toho zde v roce 1891 postavil nový typ šachtové pece vycházející opět z patentu Čermák-Špírkovy pece.

V Ottově slovníku naučném najdeme výčet dalších pecí, na jejichž výstavbě se Vincenc Špírek podílel. Ottova encyklopedie uvádí pece: „v Nikitovce u Oděsy v Rusku a v Taghitu v Alžírsku. R. 1904 stavěl moderně zařízenou huť v Almadenu ve Španělsku s 3 pecmi Čermák-Špírkovými a s dvojitou pecí šachtovní vlastní soustavy. ... Kromě toho byl vyzván k zařazení hutí se svými pecmi v Kalifornii, Smyrně v Malé Asii, v Číně, v Transvaalu, v Sardinii a v Tyrolsku.“

Během těchto let se Vincenc Špírek úspěšně snažil upravit pece pro zpracování i jiných kovů. V letech 1901–1904 vystavěl v Ponte di Nossu u Bergama v Itálii tři pece pro kalcinaci zinkových rud a pro Lastours-Carcassonne-Aude ve Francii jednu téže soustavy pro arzénové rudy (OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ 1906).

Vincenc Špírek zemřel v roce 1907. V kronice obce Bubovice najdeme mimo jiné tento zápis: „Jeho příbuzní dostali povolení převést

¹Velkolom Čertovy schody, a. s., 267 21 Tmaň; michal.hejna@lhoist.com
Poděkování: Panu Erženu Urošovi děkuji za poskytnuté informace a muzeu Topilnica Hg, Idrija, Slovinsko, za poskytnutí fotografie Vincence Špírka z jejich expozice.

Český kras (Beroun), XLIII (2017), 60–62, 2 obr.

© Muzeum Českého krasu, p. o., Beroun

ISSN 1211-1643

ISBN 978-80-87708-10-1

jej do rodné vlasti. Ve své závěti zanechal pro zdejší chudé příslušníky v obci jako fond 10.000 Kč rakouských, které jsou uloženy v cenných papírech u zemské banky v Praze. Úroky se vybírají a připadá 1/3 na školní pomůcky pro chudé žáky, 1/3 pro staré chudé, 1/3 na okrasu obce.“ K převozu jeho těla do Čech ale nedošlo a Vincenc Špírek je pochován na hřbitově v italském městě Siele. Na jeho hrobě najdeme nápis: „Vincenc Špírek vynikající báňský inženýr a velký humanista se narodil v městě Bubovice (Česká republika) 28. srpna 1852. Zemřel 13. srpna 1907 v městě Siele.“ Jeho vynález, Čermák-Špírkova pec, ho přežila o mnoho desetiletí. Například v italském San Salvatore byla pec v provozu do roku 1958 (BELLANDER 1998), v Idriji dokonce až do roku 1974.

V současné době probíhá zpracování archivu rodiny Špírkovy, po jehož dokončení bude publikován obsáhlejší článek věnovaný osudům Vincence Špírka a jeho potomků.

Literatura

- BELLANDER T., MERLER E., CECCARELLI F., BOFETTA P. (1998): Historical exposure to inorganic mercury at the smelter works of Abbazia San Salvatore. Italy. – *Annals of Occupational Hygiene*, 42, 2: 81–90.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ (1906): *Špirek Vincenc* (slovníkové heslo). – Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze: díl 24: 750.
- ZORN M., NARED J., RAZPOTNIK-VISKOVIČ N. (2015): Creating new opportunities for an old mining region: The case of Idrija (Slovenia). – *Economic- and ecobistory*, XI, 11: 123–138.

Archivní zdroje:

Svatý Jan pod Skalou – matrika narozených 1845–1868, studováno
na: www.ebadatelna.soapraha.cz

Pamětní kniha obce Bubovice 1932–1984, SOKA Beroun

Další informace bez uvedení zdroje byly čerpány v expozici Topilnica Hg v Idriji a v Městském muzeu v Idriji, Slovinsko.

[illegible]

Obr. 1. Zápis v matrice o narození Vincence Špírka, matrika Svätý Jan pod Skalou
(zdroj: www.ebadatelna.soapraha.cz).

Fig. 1. A record of the Vincenc Špírek's birth in the Register of Births and Deaths of Svatý Jan pod Skalou (source: www.ebadatelna.soapraha.cz)

Obr. 2. Vincenc Špirek v době svého působení v Idriji, fotografie v expozici muzea Topilnica Hg, Idrija, Slovinsko (použito se souhlasem muzea Topilnica Hg, Idrija). Foto Tomaž Bizjak.

Fig. 2. Vincenc Špirek during his work in Idrija, photograph from the Topilnica Hg Museum, Idrija, Slovenia (used under permission from the Museum). Photo by Tomaž Bizjak.